Sosiaali- ja terveysministeriö

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain 4 §:n muuttamisesta, HE 122/2024 vp

Perustusvaliokunta
23.10.2024

Terhi Karaus, lakimies
Kaarina Tuokko, erityisasiantuntija

Esityksen keskeinen sisältö 1/2

Hallitus esittää, että jatkossa vammaispalveluita saisi, mikäli

- vammainen henkilö tarvitsee vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen fyysisen, kognitiivisen, psyykkisen, sosiaalisen tai aisteihin liittyvän toimintarajoitteen johdosta välttämättä apua tai tukea tavanomaisessa elämässä, ja
- henkilön välttämätön avun ja tuen tarve poikkeaa siitä, mikä on henkilön elämänvaiheessa tavanomainen tarve, ja
- ensisijaisen lainsäädännön mukaiset palvelut eivät ole sopivia ja riittäviä. Ensisijaista lainsäädäntöä ovat esimerkiksi sosiaalihuoltolaki, varhaiskasvatuslaki, perusopetuslaki ja terveydenhuoltolaki.

Vammaispalvelut myönnetään aina yksilöllisen tarvearvioinnin perusteella. Soveltamisalan edellytysten lisäksi henkilön tulee täyttää vammaispalvelulain palvelukohtaiset myöntämisedellytykset.

Esityksen keskeinen sisältö 2/2

- Sosiaalihuoltolain asiakkaan etua koskevaa säännöstä selkeytettäisiin siten, että palvelusta perittävä maksu ei vaikuttaisi säännöksessä tarkoitettuun asiakkaan edun arviointiin. Sen sijaan palvelutarpeen arvioinnin merkitystä korostetaan.
- Lisäksi lakiin lisättäisiin erityinen suojasäännös ensisijaisen lainsäädännön mukaisten palvelujen asiakasmaksujen määräytymistä koskien. Säännös tulisi sovellettavaksi ensisijaisen lainsäädännön perusteella järjestettyjen palvelujen maksun määräämättä tai perimättä jättämisen tai sen alentamisen tarpeen arvioimiseksi yksittäisessä tilanteessa, jossa maksun määrääminen voisi estää vammaista henkilöä käyttämästä palvelua.

Taustaa 1/2

- Voimassa oleva vammaispalveluja koskeva erityislainsäädäntö on vuosilta 1987 ja 1977.
- Vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki korvataan uudella vammaispalvelulailla 1.1.2025.
- Uutta vammaispalvelulakia koskevan eduskuntakäsittelyn aikana keväällä 2023 lakiesitys muuttui joltain osin merkittävästi (esim. ikääntymisrajauksen poistaminen).
- StVM mietintö 52/2022 vp: lainsäädännön tavoitteiden ja myös sen toteutettavuuden näkökulmasta tärkeää erottaa iäkkäille henkilöille heidän yksilöllisen tarpeen mukaiset palvelut vammaisille henkilöille järjestettävistä erityispalveluista.

Taustaa 2/2

- Rajapinta ensisijaisen ja toissijaisen lainsäädännön välillä muodostui epäselväksi.
- Sen vuoksi vammaispalvelujen piiriin saattaisi ohjautua henkilöitä, joiden palvelutarpeeseen voidaan vastata ensisijaisen lainsäännön mukaisilla palveluilla.
- Tästä johtuen soveltamisalaa ehdotetaan tarkennettavaksi siten, että tarkennukset koskisivat yhdenvertaisesti eri ihmisryhmiä.
- Riskit, jos tilannetta ei selkeytettäisi: asiakasmäärien kasvu, vammaispalvelujen saatavuuden heikkeneminen ja että palvelut eivät kohdentuisi oikein niitä tarvitseville.

Tavoitteet

- Lain soveltamisalan tarkentamista koskevan esityksen tavoitteena on säilyttää uusi vammaispalvelulaki vammaisille henkilöille tarkoitettuna erityislakina, turvata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen ja palvelujen saatavuus sekä hyvinvointialueiden mahdollisuus rahoittaa uudistus.
- Tavoitteena on turvata lainsäädännön selkeys sekä varmistaa lain yhtenäinen soveltaminen ja velvoite järjestää palvelut asiakkaille yhdenvertaisesti eri alueilla.
- Tarkoituksena on varmistaa asiakkaiden tarkoituksenmukainen ohjautuminen eri lainsäädännön mukaisiin palveluihin palvelutarpeen arvioinnin perusteella. Muutoksilla turvattaisiin palvelujärjestelmän kestävyyttä.

Lain suhde muuhun lainsäädäntöön 1/2

- Tarkennetun soveltamisalan mukaan vammaispalvelulain mukaisia palveluja järjestetään vain, jos ensisijaisessa lainsäädännössä tarkoitetut palvelut eivät ole henkilön yksilöllisen palvelutarpeen ja edun kannalta sopivia ja riittäviä.
- Tarkoituksena on selkeyttää sitä olemassa olevaa lähtökohtaa, että palvelujen saatavuuden ei tulisi olla ohjaava tekijä arvioitaessa, minkä lain mukaisia palveluita henkilölle myönnetään, vaan valinnan tulisi perustua asiakkaan palvelutarpeen arviointiin.
- Vammaispalvelulailla ei olisi tarkoitus korvata eri elämänvaiheissa tarvittavia yleislainsäädännön mukaisia palveluita, joiden järjestämisestä hyvinvointialue ja kunta ovat vastuussa.
- Hyvinvointialueella on velvollisuus varata yleislainsäädännön mukaisiin palveluihin riittävät määrärahat.

Elämänvaiheessa tavanomaisesta poikkeavaa palvelutarvetta koskeva edellytys

- Esityksessä täsmennetään, että vammaispalvelulain mukaisia palveluja järjestettäisiin vammaiselle henkilölle, jos hänen avun ja tuen tarpeensa poikkeaa henkilön elämänvaiheessa tavanomaisesta tarpeesta. Arvio vammaisen henkilön avun ja tuen tarpeen välttämättömyydestä tehtäisiin suhteessa samassa elämänvaiheessa oleviin henkilöihin.
- Arviointi ei kohdistuisi mihinkään asiakas- tai ihmisryhmään erikseen, vaan arviointi tehdään jokaisen henkilön kohdalla yksilöllisesti. Säännös mahdollistaisi vammaispalvelulain mukaisten palvelujen myöntämisedellytysten täyttyessä erityispalvelujen myöntämisen asiakkaiden yhdenvertaisuuden toteutumiseksi kaikissa elämänvaiheissa. Vastaavat periaatteet ovat ohjanneet soveltamiskäytäntöä jo nykyisin.

Kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet

- YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 26 ja 27/2016) ja YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksien koskevaan yleissopimuksen (TSS-sopimus, SopS 6/1976)
- Järjestettäessä vammaisille henkilöille heidän tarvitsemiaan palveluja sovelletaan kaikkia Suomen ratifioimia ihmisoikeussopimuksia.
- Esitys täyttää kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden asettamat velvoitteet ja on sopusoinnussa mainittujen yleissopimusten kanssa.
- Soveltamisalasäännökseen sisältyvä vammaisen henkilön määritelmä ja lainvalintaa koskevat säännökset ovat osittaisesta erilaisesta kirjoitustavasta huolimatta sopusoinnussa YK:n vammaissopimuksen kanssa.

Esityksen suhde perustuslakiin 1/2

- Esityksen perustuslainmukaisuuden arvioinnin kannalta keskeisimmät säännökset ovat PL 6 §, PL 7 §, PL 19 §:n 1 ja 3 momentit, perusoikeuksien turvaamista koskeva PL 22 § (huomioon myös 121 § 4 mom) sekä PL 80 §.
- Esityksellä pyritään varmistamaan lain yhtenäinen soveltaminen ja velvoite järjestää palvelut yhdenvertaisesti eri alueilla. Tavoitteena on myös parantaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta tarvittaessa positiivisena erityiskohteluna.
- Tarkoituksena on, että kaikki vammaiset henkilöt saavat tarvitsemansa palvelut joko yleislainsäädännön tai vammaispalvelulain nojalla.
- Sääntelyllä turvataan osaltaan perus- ja ihmisoikeuksien turvaamista siten, kuin perustuslain 22 § edellyttää (esim. ns. suojasäännös)
- PeV: PL 22 §:n mukaiseen perusoikeuksien toteuttamisvelvoitteeseen kuuluu valtion vastuu huolehtia siitä, että perustuslain 121 §:n 4 momentissa tarkoitetuilla alueilla on käytännön edellytykset suoriutua tehtävistään.
- Ehdotetut säännökset täyttävät subjektiivisille oikeuksille asetettavat tarkkarajaisen ja täsmällisen sääntelyn kriteerit.

Esityksen suhde perustuslakiin 2/2

- Vammaispalvelujen myöntämisen lähtökohtana on aina yksilöllinen tarvearviointi.
- Soveltamisalan tarkennukset koskevat kaikkia vammaisia henkilöitä, eikä soveltamisalan ulkopuolelle ole rajattu mitään ihmis- tai vammaryhmää.
- Suojasäännös turvaa osaltaan palvelujen saamista siten, ettei henkilön taloudellinen tilanne estä palvelujen saamista.
- Esityksessä ei ole kysymys perusoikeuksien rajoittamisesta tai heikentämisestä, vaan asiakkaiden ohjaamisesta sopivan ja riittävän palvelun piiriin.
  - Potentiaalisesti joissakin tapauksissa muutos voi johtaa aiempaa tiukempaan tulkintaan nimenomaan vammaispalvelulain soveltamisesta.

Uuden vammaispalvelulain kokonaiskustannukset

- Kustannukset on laskettu suhteessa vielä voimassa oleviin vammaispalvelulakiin ja kehitysvammalakiin.
- Alkuperäisessä hallituksen esityksessä esitettyihin kustannuksiin on tehty seuraavat muutokset:
  - eduskunnan tekemät muutokset koskien hengityslaitteen varassa elävien henkilöiden taloudellista asemaa, erityisen osallisuuden tukea ja tuettua päätöksentekoa.
  - kustannustason nosto vuoden 2025 tasoon.

	2025	2026	2027	2028
Hyvinvointialueiden nettokustannukset, milj. euroa (huomioitu lisäykset, säästöt ja asiakasmaksutulojen kasvu)	24,8	31,2	37,3	29,4

Vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin 1/2

- Asiakasvaikutukset säilyisivät lähtökohtaisesti ennallaan suhteessa alkuperäiseen hallituksen esitykseen 191/2022 vp.
- Asiakkaan edun ja palvelun maksuttomuuden suhdetta koskevan täsmennyksen myötä on mahdollista, että pieni joukko nykyisin vammaispalvelulain mukaisten palvelujen piirissä olevia henkilöitä voisi ohjautua jatkossa ensisijaisen lainsäädännön mukaisten palvelujen piiriin, edellyttäen että kyseiset palvelut ovat heidän tarpeeseensa nähden riittäviä ja sopivia.
- Edellytysten täyttyessä otettava huomioon soveltamisalasäännökseen ehdotettu suojasäännös.

Vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin 2/2

- Kokonaisuutena katsoen täsmennyksen vaikutusten mihinkään henkilöryhmään ei arvioida olevan heikentäviä.
- Soveltamisalan piiriin voivat tulla jatkossa myös ne henkilöt, joilla on aiemmin ollut vaikeuksia saada tarvitsemiaan palveluja, esimerkiksi autismi- ja neurokirjon henkilöt.
- Hyvinvointialuelakiin (611/2021), järjestämislakiin (612/2021) ja kuntalakiin (410/2015) sisältyvät säännökset järjestämisvastuusta edellyttävät, että myös yleislainsäädäntöön sisältyvien palvelujen saatavuus on turvattava ja että palvelut on järjestettävä asukkaiden tarpeiden mukaan.

Iäkkäiden henkilöiden asema uudistuksessa 1/2

- Jokaisen henkilön palvelutarve arvioidaan aina yksilöllisesti.
- Usein ensisijaiset palvelut vastaavat iäkkään henkilön palvelutarpeeseen.
- Osa iäkkäistä henkilöistä, joille ensisijaisen lainsäädännön mukaiset palvelut eivät olisi sopivia ja riittäviä, ja joiden välttämätön avun ja tuen tarve poikkeaa siitä, mikä on henkilön elämänvaiheessa tavanomainen tarve, saisi jatkossakin vammaispalveluita.
- Lisäksi edellytyksenä on, että henkilö täyttää soveltamisalan vammaisen henkilön määritelmän sekä kyseisen vammaispalvelun palvelukohtaiset edellytykset.

Iäkkäiden henkilöiden asema uudistuksessa 2/2

- Kuten kokonaisuudistuksen tarkoituksena on ollut, vammaispalveluita aiemmin saaneet vammaiset henkilöt saisivat niitä myös ikääntyessään silloin, kun avun ja tuen sekä huolenpidon tarve johtuu heidän aiemmasta vammastaan eikä kyseessä ole selkeästi uusi, elämänvaiheessa tavanomainen avun ja tuen tarve.
- Vaikka kyseessä olisi uusi elämänvaiheessa tavanomainen avun ja tuen tarve, on kuitenkin otettava huomioon vammaisen henkilön palveluiden kannalta toimiva kokonaisuus ja se, että vammaisen henkilön toimintakyky saattaa vamman vuoksi heiketä ikääntyessä tavallista nopeammin tai eri tavoin.

Sosiaali- ja
terveysministeriö